

การพัฒนาคนไทยสู่การมีชีวิตที่ยั่งยืน*

สมจิต แดนสีแก้ว ศศ.ด.** ทนงค์ศักดิ์ คุ่มไ่่น้ำ ศศ.ด.***

ดลวิวัฒน์ แสนโสม ปร.ด.**** ศิวานนท์ รัตนะกนกชัย ส.ม.*****

เกษม ดำนอก พย.ม**** อรทัย สืบกินร พย.บ***** โสฬส ประชารุญ พย.บ*****

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสังเคราะห์งานวิจัยการพัฒนาคน ชุมชน และสังคมไทย ที่ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กลุ่มประเด็น“การศึกษาและสร้างสรรค์การเรียนรู้” ปีงบประมาณ 2558 มีทั้งสิ้น 9 โครงการเก็บข้อมูลโดยลงพื้นที่ 2 ครั้ง เพื่อติดตามสังเกตการทำกิจกรรมเสวนาแลกเปลี่ยนกับผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมายของแต่ละโครงการ สัมภาษณ์เชิงลึกนักวิจัยเกี่ยวกับบริบทพื้นที่และจัดเวทีประชุมระดมสมองร่วมกับผู้วิจัยทุกโครงการรวมถึงการวิเคราะห์จากรายงานวิจัย และรวบรวมข้อมูลเพิ่มจากแนวคำถามปลายเปิดที่ส่งให้ผู้วิจัยก่อนและเปิดโอกาสให้นักวิจัยแสดงความคิดเห็นในภาพลึกถึงประเด็นการพัฒนาคนไทย

ผลการศึกษา พบว่า ทุกโครงการวิจัยมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้ผู้ร่วมวิจัยร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ และค้นหาศักยภาพของเจ้าของปัญหาในชุมชน พัฒนาระบบการเรียนรู้ให้คนทุกช่วงวัยได้รับการคุ้มครองสิทธิ มีการสร้างสรรค์การเรียนรู้เพื่อสร้างความสมบูรณ์ของร่างกายจิตใจและการสร้างคุณภาพชีวิต ซึ่งส่งผลเป็นพลังของชุมชนมาพัฒนาคนให้ได้รับการรับรองสิทธิและพิทักษ์สิทธิสร้างความมั่นคงในชีวิต มีกระบวนการพัฒนา 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การเสริมพลังอำนาจบุคคลเพื่อส่งเสริมสุขภาพ 2) การพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมในระบบการศึกษา 3) การส่งเสริมอาชีพสู่การสร้างควมมั่งคั่ง 4) การสร้างเครือข่ายชุมชนส่งเสริมการศึกษานอกระบบสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต

ทุกโครงการเสนอแนะให้ทุกชุมชนส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อลดช่องว่างระหว่างวัยให้ผู้สูงอายุถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แก่วัยเด็กและวัยทำงาน ให้วัยทำงานขับเคลื่อนและดูแลคนทุกคนในพื้นที่ จัดบริการสุขภาพและสวัสดิการสังคม ลดการเบียดเบียนที่ทางสังคมโดยการมีส่วนร่วมของคนจึงเป็นการเสริมพลังอำนาจสู่การพัฒนาคนทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม อนุรักษ์วัฒนธรรมสู่การสร้างคนให้สมบูรณ์ มั่งคั่งและยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: คนไทย การพัฒนาคนไทย การมีชีวิตที่ยั่งยืน

* งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

** รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาการพยาบาลเวชปฏิบัติชุมชน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*** รองศาสตราจารย์ ประจำหลักสูตรปริญญาเอก สาขาการบริหารและพัฒนาการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

**** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาการพยาบาลผู้ใหญ่ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

***** อาจารย์ คณะพยาบาลสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

***** โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลดงพอง อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา

***** อาจารย์คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

***** พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Thai Human Development for Sustainable Living*

Somjit Daenseekaew PhD** Tanongsak Koomkhinam PhD***

Donwiwat Saensom PhD**** Siwanon Rattanakanokchai M.P.H.*****

Kasame Dhumnok MNS***** Orathai Seubkinorn BNS***** Solot Pracharung BNS*****

Abstract

This qualitative research aims to synthesize the outcomes of 9 projects toward the human, community and Thai society development research that were funded by the Thailand Research Fund (TRF) under the category of "Education and creative learning" in the 2015 fiscal year. Data collection was completed over two visits to each project to evaluate both the work process and the project outcomes, observe each project's activities, in-depth interview, brainstorm, and gathering additional information using open-ended questions so each team had the opportunity to explore, share and reflect on human development.

Results indicated that every project was continuously implemented to develop human using participatory action research. Every project exchanged experiences, explored the participants' potentials and developed learning processes so the rights of people of all age-groups were protected. Learning was created to enhance wellbeing and quality of life that resulted in power to strengthen the community. Four developmental processes were evident including 1) individual empowerment to promote the health; 2) curriculum development and transcultural education; 3) promoting occupation that enriched; and 4) community network development to promote informal education and lifelong learning.

Every project suggested for every community to support a diverse-age center to bridge the gap between age-groups and encouraged elders to participate in sharing their knowledge and experience to children and working age groups to develop a care system to manage the health and welfare of the community members and reduce social marginalization. These results may be expanding this development that focus on people's participation in community movement that integrates various dimensions including health, cultural preservation, economy, and social security.

Keywords: Thai human development, sustainable living

* This research was funded by the Thailand Research Fund (TRF)

** Associate Professor, Faculty of Nursing, KhonKaen University

*** Associate Professor, SakonNakhonRajabhat University

**** Assistant Professor, Faculty of Nursing, KhonKaen University

***** Lecture, Faculty of Public Health, KhonKaen University

***** Professional Nurse, Chakarat District Public Health, Nakornrachaseema Province

***** Lecture, Faculty of Nursing, KhonKaen University

***** Professional Nurse, Srinakarin Hospital, Faculty of Medicine, KhonKaen University

บทนำ

ประเทศไทยได้พัฒนาคนไทยโดยมุ่งให้การอบรมเลี้ยงดูให้การศึกษาให้บริการด้านการสาธารณสุขควบคุมอัตราการเพิ่มของประชากร การสร้างงาน พัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาที่อยู่อาศัย ตลอดจนพัฒนาการเมือง การปกครองให้เอื้อต่อการพัฒนาคนอย่างเต็มศักยภาพเพื่อให้คนไทยดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุขตามปรัชญาของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย รวมถึงการส่งเสริมการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทางสังคมและปฏิบัติตามความเชื่อของศาสนาที่มีเสรีภาพในการเลือกนับถือ²

ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน (Human) ให้สอดคล้องกับการพัฒนาชุมชน (Community) และสังคม (Social) เพื่อให้ประชากรไทยมีสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดี (Quality of life)³ ได้อย่างอยู่ในชุมชนเข้มแข็ง (Community Strength) และสังคมแห่งความสงบสุข (Harmonious Society) ผ่านกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต⁴

ประเทศไทยได้เริ่มพัฒนาคนไทยอย่างจริงจังจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 โดยมีนโยบายการพัฒนาเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมเพื่อให้ประชากรมีงานทำ มีรายได้ จึงส่งเสริมการกระจายการลงทุนไปสู่ภูมิภาคอย่างทั่วถึง⁵ ควบคู่กับนโยบายการวางแผนครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวและชุมชนมีประชากรพอเหมาะกับการพัฒนาการศึกษา การกระจายความเจริญ และกิจกรรมเศรษฐกิจไปสู่การพัฒนาเฉพาะพื้นที่ และประเทศไทยพยายามพัฒนานโยบายด้านการเงินและการคลัง ที่สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพของประชากรอย่างเท่าเทียมละเสมอภาค⁶

ปัจจุบันการพัฒนาคนไทยมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ในภาพรวมคนไทยได้รับการพัฒนาอย่างดีขึ้นมากอย่างไรก็ตามประเทศไทยยังไม่สามารถให้คนไทยเข้าสู่การพัฒนาที่เท่าเทียม⁷ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) มีการส่งเสริมงานวิจัยในกลุ่มเรื่อง “การปฏิรูปการศึกษาและสร้างสรรค์การเรียนรู้” โดยมอบให้สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ทุนวิจัยเพื่อส่งเสริมให้คน ชุมชน และสังคมไทยมีสุขภาวะที่ยั่งยืน งานวิจัยนี้ได้สังเคราะห์ผลการศึกษางานวิจัยที่ได้รับสนับสนุนงบประมาณ ประจำปี 2558 มี 9 โครงการงานวิจัยนี้จึงมุ่งสังเคราะห์ความรู้และกำหนดข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสู่การพัฒนาคนไทยให้มีสุขภาวะที่ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย 9 โครงการที่ได้รับทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เรื่องการปฏิรูปการศึกษาและสร้างสรรค์การเรียนรู้สู่การสร้างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาคนไทยให้มีสุขภาวะที่ยั่งยืน

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาค้นคว้านี้เป็นการสังเคราะห์งานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจาก สกว. ในปีงบประมาณ 2558 จำนวน 9 โครงการ

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้สังเคราะห์งานวิจัย มีองค์ประกอบ 3 ส่วนคือ 1) ปัจจัยก่อนการดำเนินงาน โดยมีองค์ประกอบย่อย ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ เชื้อชาติ สัญชาติ ศาสนา และปัจจัยภายนอก ได้แก่ ระบบการศึกษา ระบบสังคมวัฒนธรรม ค่านิยม ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง การปกครอง ระบบสุขภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพสภาพที่อยู่อาศัยกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย 2) กระบวนการพัฒนา ได้แก่ การศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียนเรียนรู้อื่นๆ ที่หลายรูปแบบจากองค์กรชุมชนภาครัฐและเอกชน และ 3) ผลลัพธ์หลังการพัฒนา ได้แก่ สุขภาพกาย ใจ สังคม จิตวิญญาณ สถานะภาพทางเศรษฐกิจและสังคมความปลอดภัยความมั่นคงในชีวิตรวมถึงคุณภาพชีวิตของคน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เน้นการมีส่วนร่วมในการวิจัย (Participatory research) จากสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การเปิดเวทีอภิปรายร่วมกับนักวิจัยและการศึกษาจากเอกสารรายงานวิจัย

กลุ่มประชากรและผู้ให้ข้อมูลหลัก การวิจัยครั้งนี้เป็นการสังเคราะห์จาก 9 งานวิจัย จำแนกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) โครงการที่เริ่มจากการพัฒนากลุ่มบุคคล ได้แก่ 1.1) เด็กปฐมวัย โครงการวิจัย “แนวทางการพัฒนาระดับคุณภาพชีวิตเด็กเลี้ยงยากช่วงปฐมวัย”⁸ 1.2) เด็กวัยเรียนในโรงเรียนชั้นประถมศึกษาของโครงการ “การจัดการการเรียนรู้สำหรับเด็กบนฐานของความหลากหลายทางวัฒนธรรม”⁹ 1.3) วัยรุ่นในโรงเรียนมัธยม ของโครงการ “การพัฒนาแบบวัดค่านิยมหลัก 12 ประการตามแนวคิดพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยของ

เยาวชนไทย¹⁰ 1.4) เยาวชนในระดับอุดมศึกษาจากโครงการ “การส่งเสริมอภิปัญญาของนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ”¹¹ 2) โครงการที่เริ่มจากการพัฒนาชุมชนสู่การพัฒนาคนได้แก่ 2.1) โครงการ “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ในการดูแลสุขภาพเกษตรกรรมอย่างพาราภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”¹² 2.2) โครงการพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ จังหวัดลำปาง¹³ 2.3) โครงการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนแม่ทรายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุบนฐานสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม¹⁴ 2.4) โครงการวิจัย “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นฐานความรู้ภูมิปัญญาสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี”¹⁵ 3) โครงการที่เริ่มจากการพัฒนาสังคม ได้แก่ โครงการวิจัย “การจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรม เมืองหน้าด่าน: เมืองกาญจนบุรี (เก่า) อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี”¹⁶

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) **แบบบันทึกผลการวิจัย** เป็นคำถามปลายเปิดที่ผู้วิจัยจัดส่งให้แต่ละโครงการ ในประเด็นบริบทพื้นที่ศึกษา ปัญหาของคน กระบวนการวิจัย ผลการปรับปรุงและแก้ไขปัญหาของคนในพื้นที่ ปัญหาการดำเนินงานและกระบวนการเชื่อมโยงข้อมูลจากการดำเนินการวิจัย 2) **แบบประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการวิจัย** เป็นแบบประเมินตนเองของนักวิจัยแต่ละโครงการและประเมินโดยนักวิจัยทีมสังเคราะห์ในเรื่องผลการดำเนินงานวิจัยในประเด็น 2.1) การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีและสุขภาวะของบุคคล 2.2) การก่อให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็งสู่การพัฒนาคน 2.3) การพัฒนาให้สังคมเกิดความกลมเกลียว สนับสนุนให้คนอยู่เป็นสุข 3) **แบบบันทึกภาคสนาม** ผู้วิจัยทำการบันทึกข้อมูลจากการสังเกตในขณะที่มีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการจัดเวทีประชุม 4) **แนวทางการสัมภาษณ์และเสวนากลุ่ม** เป็นคำถามปลายเปิดที่กระตุ้นการสะท้อนความคิด ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูล ภายใต้ประสบการณ์ของแต่ละบุคคล เพื่อศึกษาสภาพปัญหา ปัญหาและอุปสรรค และข้อเสนอแนะในการพัฒนาคน 5) **แนวทางในการจัดเวที** เป็นคำถามปลายเปิดที่กระตุ้นการสะท้อนความคิด ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูล เวทีนี้เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สะท้อนความคิดโดยอิสระ ยึดหลักความเสมอภาค

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมและสังเคราะห์งานวิจัยโดย 1) รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่

ในทุกงานวิจัยโดยใช้การประชุมกลุ่มระดมสมองร่วมกันกับผู้วิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และจากการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วมในขณะลงพื้นที่โครงการวิจัยละ 2 ครั้ง โดยให้ผู้วิจัยนำเสนอความก้าวหน้าและผลการศึกษาในแต่ละช่วง และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้สะท้อนความคิดเห็นและความรู้สึกร่วมกัน 2) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกจากนักวิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละโครงการ ในประเด็นสภาพปัญหา ปัญหาและอุปสรรค และข้อเสนอแนะในการพัฒนาคน ชุมชน และสังคมไทย โครงการวิจัยละ 2 ครั้ง 3) รวบรวมข้อมูลการประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของแต่ละโครงการวิจัย 4) จัดเวทีประชุมระดมสมองเพื่อสังเคราะห์งานวิจัยร่วมกับผู้วิจัยรวมจากทุกโครงการ 2 ครั้งๆ 1 วัน ประชุมร่วมกับผู้ร่วมวิจัย (Participants) ในพื้นที่โครงการละ 2 ครั้งๆ ละ 3-4 ชั่วโมง ติดตามเยี่ยมสังเกตกระบวนการวิจัยโครงการละ 2 ครั้งๆ ละ 8-10 ชั่วโมง และสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่มีข้อมูลมาก โครงการละ 4-6 คนๆ ละ 1 ชั่วโมง เก็บข้อมูลระหว่างตุลาคม พ.ศ. 2558 ถึง กันยายน พ.ศ. 2559 และสังเคราะห์จากรายงานวิจัยไปพร้อมกัน

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) วิเคราะห์ข้อมูลอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มดำเนินการจนสิ้นสุดการเก็บข้อมูล โดยมีขั้นตอน คือ นำข้อมูลที่ได้อาจจากการสัมภาษณ์ การเสวนากลุ่ม การประชุมในทุกเวทีมารวบรวมถอดเทปและอ่านทำความเข้าใจจากการอ่านข้อมูลหลายๆ ครั้งร่วมกับการศึกษาจากหนังสือ และทฤษฎีต่างๆ แล้วนำมาสรุปเขียนเชื่อมโยงความสัมพันธ์และจับประเด็นสำคัญ และนักวิจัยได้ทำการยืนยันความถูกต้องครบถ้วนของข้อมูลโดยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยให้นักวิจัยทุกโครงการอ่านผลการสังเคราะห์การนำเสนอข้อมูลในเวทีประชุมร่วมทุกโครงการวิจัยเพื่อให้ผู้วิจัยทุกโครงการได้สะท้อนความคิดเห็นต่อข้อมูล และเพิ่มเติมข้อมูลให้เกิดความชัดเจนครบถ้วนและครอบคลุม

จริยธรรมการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ได้ผ่านการพิจารณาและได้รับการยกเว้นการพิจารณาการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ทั้งนี้ก่อนการลงพื้นที่ การจัดเวที การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มทุกครั้งนักวิจัยได้อธิบายวัตถุประสงค์และวิธีการวิจัยให้นักวิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแต่ละโครงการได้รับทราบอย่างชัดเจน หากไม่สมัครใจเข้าร่วมสามารถยุติการเข้าร่วมได้ตลอดช่วงการศึกษา

ผลการวิจัย

1. การพัฒนาพื้นฐานอารมณ์ของคน เริ่มจากกลุ่มเด็กปฐมวัยในศูนย์พัฒนาเด็ก แต่เมื่อพบเด็กเลี้ยงยาก ซึ่งเป็นภาวะที่แสดงออกตามพื้นฐานอารมณ์ของเด็ก เช่น อยู่ไม่นิ่ง มีความยุ่งยากในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน มีปัญหาในการควบคุมอารมณ์ ต้องรีบแก้ไข เพื่อป้องกันพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมเป็นผู้ที่ก่อปัญหาสังคมได้ เด็กเลี้ยงยากมีสาเหตุมาจากพันธุกรรม หากพบเด็กที่มีพฤติกรรมเลี้ยงยากตอนอายุน้อยกว่า 1 ปี เช่น กินยาก นอนยากสาเหตุน่าจะมาจากที่ตัวเด็ก แต่หากพบตอนอายุมากกว่า 1 ปี ส่วนมากเกิดจากพฤติกรรมเลี้ยงดูจากพ่อ แม่ ผู้ปกครอง และสังคม สิ่งแวดล้อมนักวิจัยได้พัฒนาแบบประเมินเด็กเลี้ยงยากโดยให้พ่อ แม่เป็นคนประเมินเนื่องจากเชื่อว่าหากพ่อ แม่ มีความรู้สึกว่าลูกของตนเองเป็นเด็กเลี้ยงยาก จากนั้นนักวิจัยได้จัดกลุ่มระหว่างพ่อ แม่ ครู ในการหาสาเหตุ และวิธีการแก้ไขปัญหาเด็กเลี้ยงยากร่วมกัน หลังจากเข้ากลุ่มเสร็จแล้วนักวิจัยได้เชิญแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเข้ามาร่วมพูดคุยกับ พ่อ แม่ และครู เพื่อให้ความรู้ ปรับทัศนคติ และปรับพฤติกรรมเลี้ยงดู และจากนั้นได้ต่อยอดองค์ความรู้เป็นสื่อออนไลน์เว็บไซต์ให้ความรู้ เมื่อทำการคัดกรองแล้ว จะประเมินผลและบอกแนวทางการดูแลที่ได้จากการเข้ากลุ่มระดมสมองของผู้ปกครองทางเว็บไซต์⁸

2. การจัดการการเรียนรู้สำหรับเด็กบนฐานของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในกลุ่มเด็กชั้นประถมศึกษา ยังไม่ถูกส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้รากเหง้า ชาติทักษะการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมที่หลากหลายที่หลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่จากการย้ายถิ่นของประชากรทั้งภายในและต่างประเทศ โดยเฉพาะทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และประชากรที่ย้ายถิ่นจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เมียนมา กัมพูชาและลาว นอกจากนั้นยังมีกลุ่มประเทศอื่น เช่น จีน ญี่ปุ่นหรือทางตะวันตก เป็นต้น เข้ามาอาศัยและประกอบอาชีพในพื้นที่ ท้องถิ่นนี้จึงมีประชากรที่มีลักษณะการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ทั้งด้านการประกอบพิธีทางศาสนา การดำเนินวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ การรับประทานอาหาร การมีกิจกรรมสันทนาการเพื่อการผ่อนคลาย ความเครียดหรือการบันเทิง⁹ การพัฒนาโดยเด็กและเยาวชน ได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับเด็กและเยาวชนในพื้นที่ พุทธมณฑล เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในเรื่องสถานการณ์ ความหลากหลาย วิถีชุมชน และต้นทุนทางวัฒนธรรม

กิจกรรมการพัฒนา คือ 1) เรียนรู้สร้างความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม 2) พุทธมณฑลบ้านเรารูกรักเหง้าเท่าทัน 3) มองวัฒนธรรมผ่านเลนส์ 4) เรียนรู้ผ่านสื่ออย่างสร้างสรรค์ ผ่านสื่อวิดีโอที่เด็กผลิตขึ้นตามชีวิตจริงจากบุคคลต้นแบบ ส่วนในโรงเรียนได้จัดทำโครงการดนตรีศึกษา คือ กลองยาวที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาค เด็กได้เรียนรู้การรับฟัง ความแตกต่างของเสียงและจังหวะ นอกจากนั้นยังมีการเรียนดนตรีผ่านสื่อออนไลน์ Facebook ทำให้เด็กและเยาวชนเข้าใจและยอมรับความหลากหลายและความแตกต่างทางวัฒนธรรม และเป็นการเสริมศักยภาพในการใช้เทคโนโลยีพัฒนาสื่อการเรียนรู้ ส่งเสริมให้เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความสุข ประสบความสำเร็จจนถึงบั้นปลายของชีวิต

3. การพัฒนาแบบวัดค่านิยมหลัก 12 ประการตามแนวคิดพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยของเยาวชน¹⁰ เด็กวัยรุ่นในโรงเรียนมัธยมใน กทม. มีค่านิยมที่เป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของการเป็นพลเมืองที่ดี ซึ่งนักเรียนทุกคนต้องได้รับการบ่มเพาะให้เป็นนิสัยประจำตัว แต่จากการประเมิน พบว่า นักเรียนมีค่านิยมที่ต่างกัน และแตกต่างจากคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของแต่ละโรงเรียนที่ตั้งขึ้นตามยุทธศาสตร์ของแต่ละแห่งการวิจัยนี้ได้สร้างเครื่องมือในการประเมินค่านิยม 12 ประการ ได้แก่ 1) ความรักชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ 2) ความซื่อสัตย์เสียสละอดทน 3) กตัญญูต่อพ่อแม่ผู้ปกครองครูอาจารย์ 4) ใฝ่หาความรู้หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม 5) รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม 6) มีศีลธรรมรักษาความสัตย์หวังดีต่อผู้อื่นเผื่อแผ่และแบ่งปัน 7) เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง 8) มีระเบียบวินัยเคารพกฎหมายผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่ 9) มีสติรู้ตัวรู้จักดี รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 10) รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 11) มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ 12) คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดความชัดเจนและปฏิบัติตามได้ยั่งยืน

4. การส่งเสริมอภิปัญญาของนักศึกษา มหาวิทยาลัยสู่การสร้างชุมชนการเรียนรู้และสังคมวิชาชีพ¹¹ การพัฒนาแบบประเมินอภิปัญญา นักศึกษา มหาวิทยาลัยโดยผู้วิจัยทำการสร้างแบบประเมินอภิปัญญา นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน 7 ภาวะ จัดเป็น

3 กลุ่มสายวิชาชีพ คือ 1) สายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้แก่ คณะวิทยาศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ และ อุตสาหกรรมเกษตร 2) สายวิทยาศาสตร์สุขภาพ ได้แก่ คณะพยาบาลศาสตร์ 3) สายสังคมศาสตร์ ได้แก่ คณะศึกษาศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ ผลการศึกษาในเบื้องต้นพบว่าสามารถแบ่งกลุ่มอภิปรายได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ 1) การตระหนักรู้ และ 2) การรู้จัก ในแต่ละด้านยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มย่อย ซึ่งสอดคล้องไปกับทฤษฎีของ Shawn และพบว่าอภิปรายของนักศึกษาจาก 3 กลุ่มวิชาชีพมีจุดเด่นและจุดอ่อนทางด้านอภิปรายที่แตกต่างกันจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการประเมินปัญหาเรื่องกระบวนการทางความคิดระบบการศึกษาที่ส่งเสริมให้เด็กมีการเรียนรู้แบบ long life learner มีกระบวนการในการคิด และควรมีการเร่งให้เกิดการศึกษาเรื่องนี้ให้มากขึ้นในทุกช่วงวัย

5. การสร้างสุขภาพของเกษตรกรสวนยางพารา¹²
ประเด็นปัญหาทางสุขภาพสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ด้าน คือ 1) การใช้สารเคมี เกษตรกรไม่สามารถหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีได้เนื่องจากต้องการเก็บน้ำอย่างให้ได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งความเป็นกรดของสารเคมีทำให้เกษตรกรมีอาการตาฝ้าฟาง แสบตา แสบจมูก หายใจไม่สะดวก เป็นผื่นคันผิวหนัง ลอก 2) การพักผ่อนไม่เพียงพอ เกษตรกรต้องเข้านอนตอน 21.00 น. ตื่นมากรีดยางตอน 01.00 – 02.00 น. ขณะนอนก็นอนหลับไม่สนิททำให้พักผ่อนไม่เพียงพอ

6. การพัฒนาหลักสูตรการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในจังหวัดลำปาง¹³ ผู้สูงอายุต้องการมีกิจกรรมที่ช่วยเสริมรายได้และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นไปอย่างควบคู่กันใช้วิถีถิ่นที่รัก แทนวิถีเคมี เช่น การใช้พืชสมุนไพร รักษาโรค โดยการนำรากโป่งมดงามมาต้มเป็นน้ำสมุนไพรดื่มกินเพื่อลดอาการปวดข้อเข้าได้ การให้หมอสุนไพร เป่านวด ใช้ลูกประคบสมุนไพรนวดเพื่อลดอาการปวดเมื่อยและมีความต้องการที่จะเผยแพร่ภูมิปัญญาเหล่านี้ให้แก่ลูกหลานผ่านช่องทางสื่อออนไลน์ เช่น Facebook, Line และ Website นอกจากนี้ยังพบว่าในชุมชนยังมีกลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่สามารถมาร่วมทำกิจกรรมในชุมชนได้เรียกว่า ผู้สูงอายุติดเตียงผู้สูงอายุมีความต้องการที่จะรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น จ้อย ข้าว ซอ ซึ่งไปเยี่ยมกลุ่มผู้สูงอายุติดเตียงเพื่อหวังว่าจะช่วยลดความเครียดที่เกิดขึ้นของผู้สูงอายุติดเตียงลงได้มีการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุใน 2 ลักษณะ คือ 1) การจัดตั้งปุ่มผญาเมื่อสามารถรวบรวมองค์ความรู้ต่างๆ

ในท้องถิ่นมาได้แล้วผู้สูงอายุจะจัดตั้งปุ่มผญา เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น และเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน 2) การจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุในสังคมออนไลน์ ผู้สูงอายุหวังให้สังคมออนไลน์เป็นสังคมที่ผู้สูงอายุจะบอกเล่าความทุกข์และแลกเปลี่ยนความสุข ความปรารถนาดี ความรักแก่กันและกัน

7. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น จากโครงการวิจัย“การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นฐานความรู้ลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี”¹⁵ ลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี มีวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งคนในน้ำ และคนบนบก ส่วนใหญ่ชาวแพ ได้ย้ายขึ้นบก ตลอดจนวิถีชีวิต การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และวัฒนธรรมประเพณีที่เป็น เอกลักษณ์ของคนจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งโรงเรียนได้มีการใช้แหล่งเรียนรู้มาประกอบการเรียนการสอน แต่ยังไม่เห็นเป็นลายลักษณ์อักษร จึงน่าจะมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง เพื่อให้โรงเรียนได้ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น มาสนับสนุนและพัฒนาผู้เรียนให้ภาคภูมิใจ รัก และหวงแหน สืบทอดวัฒนธรรมประเพณี และช่วยกันรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ อีกทั้ง การจัดการความรู้ และการพัฒนาผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ

8. การเรียนรู้จากสถาปัตยกรรมสู่การค้นหาเอกลักษณ์ของชุมชนและพัฒนาสังคมผ่านอนุรักษวัฒนธรรมที่มีคุณค่าจากโครงการ“การจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรม เมืองหน้าด่าน: เมืองกาญจนบุรี (เก่า) อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี”¹⁶ ได้พบว่า เมืองหน้าด่านเป็นช่องทางที่สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ แต่ยังไม่มีการนำเสนอจุดเด่นจึงยังไม่เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยว จากการลงสำรวจพื้นที่และสอบถามคนในพื้นที่โดยใช้เทคนิค snow ball technique และดูลำดับความเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยโดยรอบจากภาพถ่ายทางอากาศหรือสถาปัตยกรรมต่างๆ ทำให้ทราบว่าเมืองหน้าด่านเป็นสถานที่ที่มีตำนาน มีวัฒนธรรม มีประวัติศาสตร์ แต่ชาวบ้านไม่ทราบว่าสิ่งที่มีอยู่เป็นจุดเด่นและยังไม่มีกรรวบรวมข้อมูลเหล่านี้ไว้อย่างเป็นระบบ นำเสนอลักษณะบ้านเรือน อาหาร วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ และวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยประวัติความเป็นมา เมืองกาญจนบุรีเป็นเมืองหน้าด่านป้องกันประเทศชาติทางด้านตะวันตก

การอภิปรายผล

1) **พัฒนาคนไทยให้สมบูรณ์** คือ มีความครบถ้วนและทำงานได้ของทุกอวัยวะของร่างกาย ตลอดจนการมีจิตใจที่เข้มแข็งมีสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว ชุมชนและสังคมเกิดจากกระบวนการพัฒนาที่มีการแลกเปลี่ยนผ่านการแก้ปัญหาเฉพาะกลุ่ม การนำลูกเข้าสู่ศูนย์พัฒนาเด็กเพื่อส่งเสริมด้านสังคม จิตใจและสติปัญญา⁸ เจ้าภาพหลักในการพัฒนาจึงไม่ใช่เฉพาะครอบครัว จึงมีทั้งชุมชน โรงเรียน^{9,10} และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่กระทรวงสาธารณสุข^{11,12} ในกรณีการแก้ไขปัญหาคือแก้ปัญหาเด็กเลี้ยงยากในช่วงปฐมวัยเป็นปัญหาที่มีความสลับซับซ้อน มีความยุ่งยากในการแก้ไข จึงต้องอาศัยความร่วมมือจากสหสาขาวิชาชีพเข้ามาร่วมกันดูแล⁸ นักเรียนในชั้นประถมศึกษา⁹ มัธยมในโรงเรียนปกติ¹⁰ และการศึกษาออกโรงเรียนเมื่อมีการปล่อยเกล็ดผ่านการใช้ดนตรี วัฒนธรรม และมีบุคคลต้นแบบเข้าไม่ช่วยให้ประสบการณ์จึงทำให้การพัฒนาคนได้สมบูรณ์ขึ้น¹¹

2) **พัฒนาคนไทยให้มีความยืดหยุ่นตามความต่างของวัฒนธรรมและมีค่านิยมแบบประชาธิปไตย** จากการสังเคราะห์พบว่า เจ้าภาพหลักในการพัฒนาเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการและชุมชน ร่วมกันจัดศูนย์ 3 วัยสู่การเรียนรู้¹⁴ กำหนดกรอบการผลานงานในการพัฒนาเด็ก⁸⁻¹⁰ วัยทำงาน¹² และวัยผู้สูงอายุ¹³ และร่วมกันกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาคือเฉพาะรายและเฉพาะครอบครัว การสร้างครูหรือเจ้าหน้าที่ศูนย์สามวัยและผู้นำชุมชน¹⁴ ให้สามารถขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม มีโครงสร้างการบริหารจัดการที่ต้องมีผู้รับผิดชอบในการปฏิบัติอย่างชัดเจน โรงเรียนและชุมชนต้องมีสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมค่านิยมอย่างเหมาะสม การพัฒนาที่อาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ร่วมกันจัดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน หรือในชุมชนตามความหลากหลายประสานความร่วมมือในการพัฒนาคนให้กลายเป็นพลเมืองที่มีความพร้อมสำหรับการอยู่ร่วมกันในอนาคตอย่างเป็นพหุลักษณะ พหุวัฒนธรรม ผ่านการบูรณาการแนวคิดทางด้านดนตรีเข้ากับวิชาที่เรียนและวิถีวัฒนธรรมให้คนมีความยืดหยุ่นของการอยู่ร่วมกัน^{15,16}

3) **พัฒนาคนไทยให้มีพลังสร้างสรรค์ผ่านอภิปรายนำพาคุณภาพชีวิต** จากการสังเคราะห์ทุกงานวิจัย

พบว่า เจ้าภาพหลักในการแก้ไขปัญหา¹¹ คือ ชุมชน ที่คอยสนับสนุนครอบครัว มีครูจากโรงเรียนและหน่วยงานราชการระดับตำบลและอำเภอเข้าไปเสริมหนุนให้คนได้มีส่วนร่วมในการเข้าร่วมกิจกรรมการแก้ปัญหาจริงในชุมชน ในชีวิตประจำวันของคน^{12,15,16} กิจกรรมเหล่านี้ช่วยส่งเสริมอภิปรายให้แก่พลเมืองไทย ผ่านการพัฒนาศักยภาพผู้สอนและการผลิตสื่อสร้างสรรค์เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างคนให้มีความฉลาดทางสมอง ทางอารมณ์ และทางสังคม เป็นหนึ่งในลักษณะของการเสริมพลังอำนาจทั้งบุคคล ครอบครัว และชุมชน จึงทำให้ได้พลเมืองที่พึงประสงค์ ที่มีทักษะทางกาย ใจและปัญญา

ข้อเสนอแนะ

1) ควรส่งเสริมการทำการวิจัยเพื่อพัฒนาแนวปฏิบัติร่วมกันของสหสาขาวิชาชีพและควรนำมาบรรจุเนื้อหาให้บุคลากรสามารถส่งเสริมพัฒนาคนทุกช่วงวัยเพื่อให้ได้พลเมืองไทยที่ดีมีคุณธรรม

2) ควรส่งเสริมการผลิตและบรรจุครูที่จบการศึกษาด้านดนตรีในโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนด้านดนตรีให้กับเด็กเพื่อเพิ่มความเข้าใจ ความสุข และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

3) ควรรณรงค์เผยแพร่สื่อด้านวิถีการดำเนินชีวิต ให้เข้าใจรากเหง้าของวัฒนธรรมและวิถีความเจริญและเทคโนโลยีที่ก้าวเข้ามาสู่วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชน

4) ควรส่งเสริมอภิปรายให้แก่พลเมืองไทย ผ่านการพัฒนาศักยภาพผู้สอนและการผลิตสื่อสร้างสรรค์เพื่อให้ข้อมูลข่าวสาร ให้ความรู้ สร้างความเข้าใจและฝึกพัฒนาทักษะการแก้ปัญหา ตั้งแต่การรู้จักประเมินตนเอง การสะท้อนคิดและกำหนดการแก้ปัญหาในทุกกลุ่มวัย

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ นักวิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกโครงการที่ให้ข้อมูล ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้ทุน ขอขอบพระคุณ รศ.ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข รศ.ดร.วีระพงษ์ แสงชูโต และดร.น.สพ.อุทัย ปริญาสุทธีร์นที่ที่ให้ข้อเสนอแนะที่ดี

เอกสารอ้างอิง

1. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560 – 2564. ค้นเมื่อ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2560, จาก www.nesdb.go.th/ewt_news.php?nid=6420
2. สุวิทย์เมฆินทร์. "Thailand 4.0: สร้างความเข้มแข็งจากภายใน เชื่อมโยงเศรษฐกิจไทยสู่โลก". ค้นเมื่อ 19 กรกฎาคม พ.ศ. 2560, จาก <https://www.thairath.co.th/content/613903>
3. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ. ข้อมูลหลักสูตรอาเซียนแหล่งข้อมูลการเรียนรู้สำหรับโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเพื่อส่งเสริมการเป็นประชาคมอาเซียนที่มีความเจริญก้าวหน้าความมั่นคงสันติสุขและความมั่งคั่ง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด; 2557.
4. กระทรวงศึกษาธิการ. แนวทางการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ เรื่องการศึกษาเพื่ออนาคตประเทศไทย, วันที่ 23- 25 มิถุนายน 2556, ณ โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์ และบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์ กรุงเทพฯ; 2556.
5. กระทรวงสาธารณสุข. คู่มือเฝ้าระวังและส่งเสริมพัฒนาการเด็กกลุ่มเสี่ยง Developmental Assessment for Intervention Manual (DIAM). (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: ทีเอสอินเตอร์พรีนท์; 2558.
6. นิตยภัตนิยม และสมพนธ์ ทัศนียม. การสร้างพลังอำนาจ: การสร้างพลังอำนาจ. ขอนแก่น: หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา; 2555.
7. อภิศักดิ์ ชีระวิสิษฐ์. หลักการพัฒนาชุมชน. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น; 2553
8. พนิดา ศิริอำพันธ์กุล, ชิตกมล สังข์ทอง, จุไรรัตน์ กีบาง, อุดมลักษณ์ กุลพินิจ และบุญใจ ศรีสถิตนกร. แนวทางการพัฒนาระดับคุณภาพชีวิตเด็กเลี้ยงยากช่วงปฐมวัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; 2559.
9. นันธิดา จันทรางศุ, ถนอมศรี เป็เลียนสมัย, เซาว์มนันส ประภักดิ์, สรรพาริ ยกย่อง และศักดิ์ชัย หิรัญรักษ์. การจัดเรียนรู้สำหรับเด็ก เยาวชน และชุมชนบนฐานความหลากหลายทางวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยมหิดล; 2559.
10. บุญเชิด ภิญโญอนันตพงษ์, อัครนิษฐ์ทองศิลป์, ภาวนา เมณฑะระ, ปิยวรรณ บุญเพ็ง, เรวดี อันนันทน์, คมเพชร จัตราสุกุล และดนัยลิสวัสดิ์รัตนากุล. การพัฒนาแบบวัดค่านิยมหลัก 12 ประการตามแนวคิดพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยของเยาวชนไทย. มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต; 2559.
11. ดวงหทัย กาศวิบูลย์, วิชัย จันทรทินวัฒน์, รุ่งจิตร์ ชมพูอินท้าว, ฉันทลักษณ์ ดิยานน, ธนัยพร ศิริไวยาร, พรรัตน์ วัฒนกุลสิริขันธ์, สุมาลี เลิศมัลลิกการ, อารยา ผลัญญา และอรอนงค์ วิชัยคำ. การส่งเสริมอภิปัญญาของนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่โดยใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; 2560.
12. เกษราวัลณ์นิลวรานุ, ชีรศักดิ์ พาจันท์, เกศินี สราญฤทธิ์ชัย และจิตรา พูลลาภ. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการดูแลสุขภาพเกษตรกรรมอย่างพาราภาคตะวันออกเฉียงเหนือ". มหาวิทยาลัยขอนแก่น; 2559.
13. สุดา เนตรสว่าง, สุจิตราผล, ถาวรล่อกา, สุดาภรณ์ สืบสุติน, อติศักดิ์ จำปาทอง, ละมัย มหาวรรณ, วิลาวัลย์ ต่อปัญญา, สุชาติ เครือชัย, พัชรภรณ์ หรรพ้อม, คเนิงนิจิตกะมาตย์ และเกสร มณีวรรณ. การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ จังหวัดลำปาง (พฤษภาคม-สิงหาคม). มหาวิทยาลัยเนชั่น ลำปาง; 2559.
14. ศิริพร พันธุลี, วัฒนา วณิชชานนท์, นิโรจน์ สันธรงค์, จันทนาชูแสงทรัพย์, ปณิธิ บุญสา, ไพรวลัย เชื้อนแก้ว, เฉลิมชัย ปัญญาดี และวิมลลักษณ์พศิริ. การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนแม่ทรายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุบนฐานสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม". มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ; 2559.
15. เยาวเรศ ภักดีจิตร, ดวงใจ พุทธเชม, ภิญญาไพพิทักษ์ และจรินทร์ สุขขานน. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นฐานความรู้ภูมิปัญญาแม่สาแกระจังหวัดอุทัยธานี. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์; 2559.
16. พรจิต พิระพัฒน์กุล และปริญญา ชูแก้ว. การจัดทำแผนที่มรดกวัฒนธรรมเมืองหน้าด่าน: เมืองกาญจนบุรี(เก่า) อำเภอเมืองจังหวัดกาญจนบุรี. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก วิทยาเขตอุเทนถวาย; 2559.
17. ทนงค์ศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. การศึกษากับการพัฒนาชุมชน. (พิมพ์ครั้งที่ 3). ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภักดิ์ออฟเซต; 2554.
18. Daenseekaew S, Klungklang R, Smith JF. Community Participation Efforts for Strengthening Community Well-being through Conflict Management. Philippine Journal of Nursing, Special Edition; 2012.
19. Kemmis S. McTaggart R. Participatory Action Research: Communicative Action and the Public Sphere. In DENZIN NK, LINCOLN YS, (Eds.). The SAGE Handbook of Qualitative Research. (3rd ed). London: SAGE Publications; 2005.